

В. В. Гулай

Міжнаціональні відносини

МІЖНАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ – безпосередні й опосередковані контакти між націями, які проживають у державі в процесі реалізації їхніх інтересів. Етноси і нації є суб'єктами політики на етапі боротьби за нац. державу або нац.-територ. автономію; при визначенні нац. пріоритетів у період становлення політ. інститутів; у міжнародних відносинах; у процесі захисту на держ. рівні етнокультур. специфіки меншин національних. Нац. ідентичність спільноти можна репрезентувати як її колективну самосвідомість у результаті самовизначення. Водночас на колективне самоконструювання образу влас. нац. спільноти впливають поширені в її середовищі ціннісні уявлення, міфи та стереотипи, особливо ті, що змальовують контрастність між «нами» і «ними», «своїми» і «чужими». Нац.-етнічна диференціація та ідентичність – динам. соц. реальність, що залежить від особливостей актуалізації етніч. потенціалу окремої особи чи спільноти. У результаті постає досить специфіч. феномен – етнополіт. мобілізація, що є неминучим наслідком виникнення (реактуалізації) етнополіт. конфліктів як процесу виявлення й усунення суперечностей, що постійно виникають в етнополіт. сфері суспільства. Етнічна група – частина етносу, що у силу різних обставин (зміна кордонів, еміграція, депортація тощо) відірвалася від нього, потрапила у «чужу країну» і, перебуваючи в ін. етніч. середовищі, зберігає свої особливості й часто діє як організов. спільнота. При цьому, з одного боку, вона є дієвим структур. елементом суспільства та політ. нації країни свого проживання, з іншого, – природ. частиною свого «рідного», але територіально відмежов. етносу. Під етнографічними групами зазвичай розуміють певні локал. групи всередині етносу або нації, які зберегли деякі місц. особливості в культурі, побуті, звичаях, мові, мають самоназву тощо. За походженням розрізняють етногр. групи, що засвідчують незавершеність процесу їхнього входження до складу народності чи нації; уособлюють частину нації чи народності під впливом віднос. ізоляції або ж у результаті впливу ін. етніч. спільнот чи реліг. відмінностей; довгий час відірвані від осн. маси нації або етносу у територ., соц.-екон., політ. відношеннях. Як етногр., так і етнічні групи є частинами відповід. етносів і при наявності багатьох спіл. рис характеризуються певною культур. та мовною своєрідністю. Відрізняє їх суттєва ознака – тер. формування і побутування. Як орган. частина материн. етносу етногр. групи брали та продовжують брати участь у процесах його

консолідації. Етнічні ж групи розселилися і функціонують на певній віддалі від материн. етносу, поза осн. етніч. тер., у більшій чи меншій віддаленості від неї, в ін. лінгвокультур. середовищі. Нац. групу виокремлюють як групу людей, які відірвалися від осн. масиву етносу, що створив свою державу та сформувався як окремішня нація. Взаємини й умови існування титул. нації і нац. меншин визначають різні чинники, зокрема істор., екон., політ. (політ. режим, культура тощо). Досягнути гармонізації М. в. можна у результаті послідов. етнонац. політики, розвитку громадянського суспільства та демократизації суспільства загалом. Саме конструктивна взаємодія титул. нації та нац. меншин дає змогу державі успішно розвиватися, є джерелом політ. і соц. стабільності й основою для розвитку політ. нації, що формується на основі різних етніч. спільнот, об'єднаних спіл. істор. долею, держ. мовою, заг.-нац. цінностями та політ. інститутами. Політ. нація консолідує людей на основі нац. державності й громадян. суспільства, владні структури сприяють нац. консолідації, інколи навіть використовують з цією метою методи примусу. Представники політ. націй вирішують питання своєї національності на підставі громадянства, приналежності до певної держави, схвалення її найголовніших політ. цінностей. Політ. націю формують етноси, нац. меншини та етнічні групи, що співіснують і взаємодіють у межах держави, усвідомлюють спільність своїх цілей, завдань та інтересів, з високим ступ. консолідації та інтегрованості у політ. життя. Осн. різновиди політ. націй, відповідно до яких застосовують різний інструментарій регулювання М. в.: політ. нація в моноетніч. державі (можуть існувати нечисленні етнічні групи); політ. нації, що сформувалися на основі кількох націй-етносів; держави, в яких немає титул. етносу. В певний період розвитку держави можуть домінувати етнічні, культурол. складники державотворення, в ін. ситуації – політ. і територіальні. Етнополіт. нація характеризується єдністю нац. свідомості, ідеї, ідентичності, мови, істор. пам'яті. В етнополіт. нації ініціативними є народ і нац. еліта. Залучення всіх суб'єктів нації у її розвиток забезпечує стабільність та консолідацію. Політизація етнічності насамперед передбачає процес набуття етніч. спільнотою політ. свідомості, її мобілізацію для досягнення певної мети, участь у прийнятті політ. рішень. Механізм політизації етнічності ґрунтується на основі взаємодії константив. компонентів системи етніч. ідентифікації (структура, зміст і динаміка процесів етнічності), з одного боку, і поліструктур. змін. чинників середовища, – з іншого. Політизацію етнічності спричиняють певна політ. та екон. нерівноправність у розвитку окремих етніч. груп, вплив етнореґіон. рухів у сусід. державах, зокрема вплив етніч. батьківщини. Наслідками політизації етнічності є формування політизов. етнічностей, або етнонацій; їхній вихід на арену політ. життя (перетворення на суб'єктів історії); зародження і розвиток етнонаціоналізму та етніцизму. На окрему увагу заслуговує нац. самовизначення як задоволення потреби нації мати правове оформлення і політико-владний захист. Це своєрід. процес встановлення і закріплення нацією свого політ. статусу. Однак інтерпретація права на самовизначення народів, що закріплене в ст. 1 Статуту ООН, обмежена існуванням певних принципів міжнар. права, гол. серед яких – непорушність кордонів та збереження територ. цілісності держав.

Тому принцип нац. самовизначення, як механізм дотримання інтересів усіх без винятку етносів, не завжди має умови для своєї реалізації. Ефектив. механізмом гармонізації М. в. і недопущення етнополіт. конфліктів є етнонац. політика за 3-ма осн. напрямками: етнополіт. відносини суб'єктів певної країни, що характеризують багатоманітну взаємодію нац. еліти та багатонац. електорату, нац. рухів, партій та ін.; етнополіт. свідомість, що виявляє залежність політ. життя від ставлення етносів до інститутів влади через втілення інституціями нац. ідеалів, цілей, норм і настанов, рекрутуванням нац. еліт; етнополіт. організація як частина організац. структур держави та етноспільнот у вигляді нац. автономій, етноеліт, нац. рухів, партій та ін. ланок. Розглядаючи різні моделі М. в., найчастіше виділяють інтеграц., сегрегац., асиміляц. та маргінал. типи відносин. Кожна з моделей демонструє певні особливості М. в. і застосування тієї чи ін. моделі може бути зумовлене різними політ., екон. чи істор. чинниками. Найефективніша – інтеграц. модель, що дає змогу різним етніч. групам та нац. меншинам зберегти свою нац. ідентичність, а також брати участь у розвитку держави. У межах цієї моделі для етніч. спільнот, що уособлюють етнонац. культуру суспільства, створюють всі умови для збереження етнокультур. самобутності, вони мають правові підстави для збереження і розвитку своїх етніч., мовних, етнокультур. прав; з ін. боку, ця модель передбачає, що всі етнічні спільноти, які становлять етнонац. структуру, інтегруються на базі певних сусп. цінностей, зокрема державо- та націєтворчих. Сегрегац. модель передбачає розділення, відокремлення чи ізоляцію на окремій тер. етніч. групи. Така політика посилює дискримінац. процеси у суспільстві, внаслідок чого окремі етнічні групи перебувають у гіршому культур. та матеріал. становищі. Сегрегацію може підтримувати влада, вона може бути юридично узаконеною. У результаті такі процеси призводять до консолідації відокремленої етніч. групи і надалі – до протистояння етніч. більшості. Хоча ця модель не демократ., її застосовують щодо окремих етніч. груп у низці європ. країн. Напр., такими сегрегов. етніч. групами нині можна вважати численні іммігрант. осередки в урбанізов. багатокультур. суспільствах. Асиміляц. модель М. в. передбачає злиття однієї самост. етніч. спільноти або її певної частини з ін. етніч. спільнотою, що, зазвичай, є численнішою і займає панівні політ. та екон. позиції в державі, де ці спільноти проживають, внаслідок чого одна з них втрачає свою мову, культуру, нац. свідомість, традиції, звичаї та ін. Ця модель є дієвим засобом досягнення етніч. однорідності, адже нац. меншість сприймає цінності, норми поведінки, культуру більшості. Серед чинників, що найчастіше зумовлюють етнічну асиміляцію, – екон. міграції (люди потрапляють у чуже етнічне середовище), змішані шлюби, мовна асиміляція (втрата етніч. мови, рідною стає мова ін. етносу), посилення духов. і культур. взаємодії народів, урбанізація. Асиміляц. процеси можуть мати природ. характер (добровіл.) або ж штуч. (насильниць.). Природні асиміляц. процеси відбуваються поступово під час етніч. контактів різних груп шляхом обміну етнокультур. традиціями. Штучна асиміляція – результат цілеспрямов. держ. асимілятор. політики, спрямов. на руйнацію етносоц. систем шляхом політ. диктату, екон. експансії, культурно-

мовної та реліг. домінації, обмеження прав нац. меншин, насильниць. депортацій, знищення еліти нац. меншин та ін., що призводить до негатив. політ., екон. та соціокультур. наслідків. Найінтенсивніше й найшвидше етнічна асиміляція відбувається у суспільствах, де мігранти розсіюються в однорід. середовищі з міцними і сталими екон., політ. й культур. зв'язками; найповільніше – у суспільствах, де мігранти утворюють замкнені територ. громади з влас. інституціями й організаціями, що мають тривалі й розгалужені зв'язки з етніч. батьківщиною. Разом з тим, етнічна спільнота, що асимілюється за певних умов, впливає також і на культуру асимілятора. Застосування асиміляц. моделі М. в. зумовлює зміну чисельності етносів, мовну картину, призводить до зміни етніч. самосвідомості, етніч. змішування насел. (через зростання кількості міжетніч. шлюбів), що впливає і на розвиток нації загалом. Маргінал. модель М. в. – маргіналізація певної етніч. групи, що може призвести до її зникнення. Поступова втрата етніч. коренів, культур. традицій призводить і до втрати нац. ідентичності, зокрема у ситуацію етніч. маргіналів можуть потрапити діти з етнічно змішаних сімей, нац. меншини. Етнічна маргіналізація знаходить прояв на рівні психол. амбівалентності, «розірваності» між культурами, етносами, мовами, усвідомлення себе космополітом (див. Космополітизм), самоідентифікації з двома, трьома етносами. М. в. зазнають постій. змін під впливом внутр.- і зовн.-політ. факторів.

Рекомендована література

1. Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітологічний аналіз). К., 1998;
2. Беренштейн О. Б., Зіневич Н. А., Зінич В. Т. та ін. Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність. К., 2001;
3. Куц Ю. Етнополітичні державотворчі процеси в Україні: управлінський аспект. Х., 2002;
4. Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. К., 2004;
5. Картунов О. В. Західні теорії етнічності, нації та націоналізму: Навч. посіб. К., 2007;
6. Луцишин Г. І. Національна консолідація України в умовах сучасного політичного процесу. Л., 2012;
7. Лазько О. М. Проблеми етнополітики у класичних теоріях та в сучасних етнополітичних концепціях // Актуал. пробл. держ. упр. 2014. № 1.

Бібліографічний опис:

Міжнаціональні відносини / В. В. Гулай // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-65164>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України
([докладніше](#)).